

ATHENA

MEDEDELINGEN VAN DE VERENIGING VAN VRIENDEN VAN HET NEDERLANDS INSTITUUT TE ATHENE

Nieuwsbrief – mei 2011

EEN ZWAAR KLIMAAT?

INTERVIEW MET NIA-DIRECTEUR KRIS TYTGAT

Kris Tytgat blikt terug op wat er het afgelopen jaar is gebeurd in Griekenland en de activiteiten op haar instituut. De crisis is heel goed voelbaar, zegt ze. Griekse studenten vragen op het NIA steeds vaker inlichtingen over studeren in Nederland. Maar ook vertelt ze over de succesvolle cursussen, veldwerkprojecten en lezingen die het NIA mede heeft georganiseerd en/of mogelijk heeft gemaakt. Voor culturele evenementen is even minder aandacht. 'In 2011 worden opnieuw veel cursussen aangeboden, waarbij we streven naar een wetenschappelijke verbreding. Antropologische en sociologische aspecten komen erbij, toegespitst op Griekenland.'

Het is op een uitzonderlijk mooie, zelfs voor Griekse begrippen, warme wintermorgen dat ik met Kris Tytgat, directeur van het NIA, heb afgesproken voor een interview.

Ik neem de metro tot station Akropoli en sla even later de Makri-straat in. De sinaasappelbomen glanzen me toe in de ochtendzon. Een jonge straatkat schiet haastig onder een oude deur van een vervallen pand door. Even verderop staat het neoklassieke pand van het NIA er daarentegen verzorgd bij. Plaats van interview is de werkkamer van Kris. Ik neem plaats aan haar tafel te midden van stapels papieren en paperassen. De kamer, en eigenlijk het hele pand, is een oase van rust. Later zal Emmy, vaste kracht als secretaresse op het instituut, dat beamen. Hier geen geluiden van de metropool Athene en van opruierige stakingen die deze dagen het nieuws lijken te beheersen.

We wisselen allereerst onze ervaringen uit over het leven in Athene, dat van Kris beduidend langere tijd behelst dan mijn recente verblijf sinds augustus dit jaar. En terwijl we enkele manifestaties van het dagelijkse leven proberen te duiden: het schoolleven, de Griekse opvoeding, het gebrek van een goed sociaal netwerk ('onderwijs en gezondheidszorg zijn problematisch') komt het gesprek onvermijdelijk op hét thema van 2010: de crisis.

Wat merk je als inwoner van Athene van de crisis in je waarneming en in gesprekken met de Grieken en wat als directeur van het NIA?

Kris benadrukt dat we vanzelfsprekend niet van de Grieken kunnen spreken. 'Maar in het algemeen is de crisis erg voelbaar in Athene: de continue dreiging van stakingen en het gevaar van vermenging van groeperingen met een terroristische inslag. Alhoewel men over het algemeen begrip heeft voor de stakingen, is men de stakingen ook beu. Want ook daarbij geldt dat de gewone man wordt gepakt. Er heerst enerzijds de opvatting "we moeten erdoorheen, door de crisis, laten we dat samen doen". Anderzijds is er ook het gevoel dat de burger geld is afgenomen en hoor je geluiden als "laten ze degenen met het geld pakken en niet de gewone man".

Je kunt stellen: in Athene heerst een zwaar klimaat. Toen ik afgelopen augustus, september van opgravingen op de Peloponnesos terugkwam, merkte ik het pas goed. Op de Peloponnesos verbleef ik in een rijk dorpje, daar voelen de mensen die crisis niet zo, zoals men die in Athene aanvoelt. Op de Peloponnesos zijn mensen zelfvoorzienend en hebben eigen inkomsten uit de landbouw.'

'Voor het NIA zijn de gevolgen van de crisis dat wij nu de studenten moeten waarschuwen om niet naar het centrum te gaan wanneer er manifestaties en rellen zijn. En dat men voorzorgen moet nemen in verband met de stakingen en relletjes. Als men toch gaat, is dat uitdrukkelijk op eigen verantwoording.' Het NIA merkt dat de Griekse studenten die de laatste maanden op het instituut inlichtingen vragen over studeren in Nederland, er niet meer op staan om na hun studie of promotie naar Griekenland terug te keren, maar 'weg' willen blijven. Kris verklaart: 'Er was altijd de houding in Griekenland van "we komen er toch wel weer bovenop, we redden het wel". Maar dat lijkt nu anders te zijn. Onder de jongere generatie heerst nu het gevoel van "wij willen weg". Het geloof in de toekomst is weg.'

Wat kan Nederland de Griekse studenten bieden?

'Nederland is aantrekkelijk omdat er een goed onderwijssysteem is en het collegegeld lager is dan in de ons omringende landen. Bovendien zijn er voldoende masterprogramma's die in het Engels worden aangeboden.'

Wat merkt het NIA verder van de crisis, ik denk bijvoorbeeld aan bepaalde (culturele) samenwerkingsprojecten?

'Inderdaad is er op sociaal-cultureel gebied weinig gedaan het afgelopen jaar op het NIA. Maar dit heeft heel andere redenen dan de crisis. Ten eerste vraagt het overkoepelende bestuur van de in het NIA vertegenwoordigde universiteiten een beleid dat ervoor kiest meer studenten naar de instituten te halen. Ten tweede: we moeten gaan verbreden, in die zin dat we ons niet alleen meer richten op de archeologie, geschiedenis en cultuur van Griekenland, maar ook tot de beta- en gamma-groepen. Hoe kan het NIA hierop kan inspelen, zoeken we nu uit. De beta-groep is sowieso vertegenwoordigd in onze veldwerkprojecten. "Bench-marking" is belangrijk voor ons bestuur. We zijn in de eerste plaats een wetenschappelijk instituut dat zes Nederlandse universiteiten vertegenwoordigt in Griekenland. Daardoor is er minder aandacht voor culturele evenementen, hoe graag ik dat ook meer zou doen. Zoals tentoonstellingen. Die worden teruggeschroefd. We doen het wel als het weinig geld en tijd kost.'

Kris Tytgat benadrukt dat het instituut met drie vaste krachten in dat opzicht beperkt is voor dergelijke evenementen. Het is dus een bewuste keuze.

'Wel doen we jaarlijks de Cleveringa-lezing die dit jaar in het teken stond van Johan Huizinga. Ook is er half januari het aansnijden van de pita en we hebben natuurlijk het Schrijvershuis in samenwerking met het Nederlands Letterenfonds.'

'Nieuw is dat in 2009 een cursusprogramma is opgezet, dat is ingedijkt in het Nederlandse universitaire studieprogramma en waarvoor de studenten ook studiepunten krijgen. In 2010 bood het NIA negen cursussen aan, van bachelors tot promovendi en waarvan een aantal internationaal.' De cursussen vinden op het NIA plaats, maar kunnen ook de vorm aannemen van een studiereis door Griekenland. De vraag bleek veelal groter dan het aantal beschikbare plaatsen. Een selectie door docenten vond derhalve plaats. Zowel bij docenten als studenten waren de cursussen heel enthousiast ontvangen. En is dus een groot succes te noemen. De directeur van het NIA meldt dat een aantal cursussen al voor het tweede jaar loopt. 'Sommige cursussen gaan we jaarlijks aanbieden vanwege de grote belangstelling.'

De cursussen worden inmiddels geëvalueerd en bekeken wordt in hoeverre er bepaalde aanpassingen komen in het aanbod. 'Een cursus van vier weken bleek bijvoorbeeld voor veel studenten niet haalbaar, maar voor drie weken weer wel.'

Welke veldwerkprojecten en lezingen waren er in 2010?

‘Leuk om te vermelden is dat er twee nieuwe veldprojecten dit jaar zijn bijgekomen. We zitten nu op zes in totaal, dat is wel het maximum.’ Het eerste nieuwe project is een veldwerkproject op Euboia door de Vrije Universiteit (VU) en betreft onderzoek naar een heiligdom uit de archaische tijd. Het tweede project is de zoektocht naar het heiligdom van Asclepius in Titani op de Peloponnesos. In de vorige drie campagnes is daar gesurveyed en inmiddels blijkt uit onderzoek van Kris Tytgat zelf dat het inderdaad gaat om een tempel, ‘echter zonder naamkaartje van Asclepius erbij’. Ook is het afgelopen jaar een aantal survey-projecten uitgevoerd op Zakynthos en in Boeotië.

‘In het voorjaar vonden twee symposia plaats. Het eerste was een rondetafelconferentie over Laconia in de vroege bronstijd. In samenwerking met de VU en de vijfde eforie [afdeling van het Griekse ministerie van Cultuur – red.] van de prehistorie en klassieke oudheid van Sparta. Het tweede was een zeer succesvol internationaal symposium met een 200-tal deelnemers met als titel ‘Subsistence, Economy and Society in the Greek World. Improving the Integration of Archeology and Science’. Kris: ‘Je zag hierbij onder andere in welke mate historisch en archeologisch onderzoek én sociologisch onderzoek geïntegreerd worden.’

Ook noemt Kris nog even de lezingen die op het NIA gehouden zijn en die voor alle belangstellenden vrij toegankelijk zijn. Ze noemt de geslaagde literaire avond met dichteres Rozalie Hirs. En ze noemt de verschillende onderwijsbeurzen en informatiedagen waar het NIA zich in 2010 actief heeft ingezet, zowel in Griekenland als in Nederland. ‘Nieuw in 2010 was de kennismakingsmiddag, die werd gehouden in het Allard Pierson Museum om het NIA aan de universiteiten verder bekend te maken.’

Wat kunnen we van het NIA verwachten in het nieuwe jaar?

‘In 2011 zullen opnieuw veel cursussen aangeboden worden. We streven daarbij naar een wetenschappelijke verbreding. Er komt een antropologisch en sociologisch aspect bij, toegespitst op Griekenland.’

Voorts zijn zeven ‘toestemmingen van het Griekse ministerie van Cultuur’ voor veldwerkonderzoek en voor studie van materiaal aangevraagd. Een site waar Nederland al in de jaren tachtig actief was, wordt komend jaar weer opgepakt. Het gaat om Theisoa op de Peloponnesos. Ook staan twee

symposia op de planning: een over Laconia, een ander over archeologisch onderzoek in Griekenland. ‘En we zullen bovendien de kennismakingsdag in Nederland herhalen, en natuurlijk hebben we ook weer het Schrijvershuis.’

Bij het doorbladeren van een aantal oude Athena's kwam ik een artikel tegen over onder andere een bezoek aan een Griekse school. Het betrof een verslag van een docentenreis. Komt daar een vervolg op komend jaar? Ook vanwege het vergroten van de bekendheid van het NIA?

‘Helaas krijg ik maar twee gidspermissies per jaar. Deze permissies worden in de eerste plaats gebruikt voor de cursussen. We kunnen geen gratis pasjes krijgen voor de gewone bezoekers. De docentencursus zou een onderdeel van een universitaire cursus moeten kunnen worden om ermee verder te gaan zoals in het verleden.

Verder wijst Kris er nogmaals op dat de verbreding van het NIA vooral op wetenschappelijk gebied plaatsvindt en dat met de al eerder genoemde kennismakingsmiddag de bekendheid van het instituut wordt vergroot.

‘Wij hopen dat de cursussen succesvol blijven en dat het aantal mag groeien.

Maar vooral dat onze gasten met een positief beeld van Griekenland huiswaarts keren. Wij hopen op een voortzetting van een als vanouds mooie samenwerking met het VVNIA in de komende jaren.’

Ik bedank Kris voor het interview en hartelijk nemen we afscheid, niet nadat ze me nog wijst op de komende lezing en zorgt dat ik een officiële uitnodiging meekrijg. En ze noemt nog even de lezing van afgelopen week die ging over ‘whisky als nationale drank van Griekenland’. Ondanks het feit dat het aantal toehoorders wat tegenviel – 25 – (‘Nou ja, Athene heeft een groot aanbod van lezingen’) ziet Kris Tytgat het als een geslaagd voorbeeld van een positief onderwerp. Niet eentje in de reeks van onderzoek naar Griekse bosbranden of andere economische of politieke catastrofes.

Ik verlaat het NIA en eenmaal buiten meng ik me weer in het Atheense leven, dat me zonnig en levendig toeschijnt. Crisis of niet.

Annemieke Karyotis-van der Velden

DIE HALVE GLIMP AF EN TOE

DAG EN NACHT EN ONVERMOEIBAAR ALLES OPSCHRIJVEN

Dichteres Eva Gerlach, wier oeuvre in 2000 bekroond werd met de P.C. Hooftprijs, verbleef in mei 2009 op het NIA. Waar anders dan in de Van Hasselt-kamer. Ze was in Athene op zoek naar iets Nieuws & Onbekends. Gelukkig verloor ze op de terugreis naar Nederland alle drie haar aantekeningenboekjes.

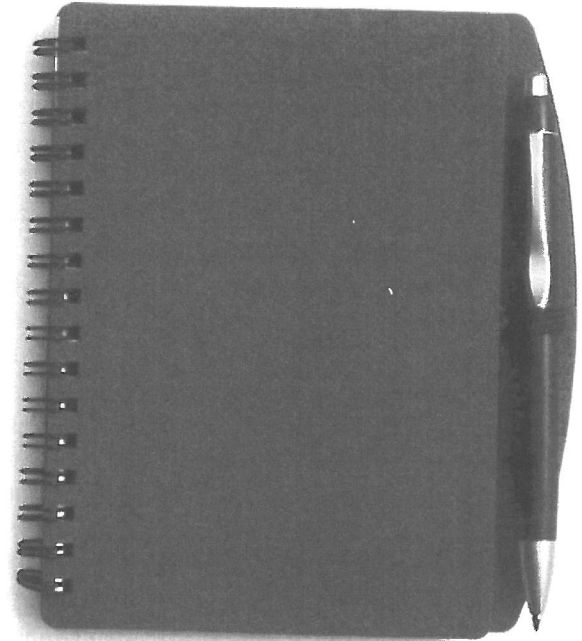
*Onder het oppervlak van de dingen
steekt niets*

dan het oppervlak van de dingen.

Lars Gustafsson

Bakstenen voetjes met tenen langs de rand van het dak. Op 6 mei, dag 2, doe ik tegenover de Van Hasselt-kamer een deur open en kijk, daar is het licht, het henst witheet op het dak. Erin, erin, een plat dak, wat een ontdekking. Het staat vol airco-kasten maar er is nog zat plat, je kunt er zitten en, met de schaduw mee, liggen. Het kijkt uit op lucht, op keukenramen en badkamerramen en wc-raampjes, op tv-antennes en op de duiven. Een kale richel langs het schuine deel is duidelijk speciaal ontworpen om tegenaan te gaan zitten lezen; vooral daar heb je goed zicht op de voetjes, die haaks op elke laatste halvepijpvormige dakpan staan zodat het geheel toont als de onbekommerd gestrekte onderbenen van een rij zeventenige zomergasten. Het zijn de vrolijkste antefixae die ik ooit zag. Morgenochtend zet ik de wekker op een half uur voor zonsopgang en dan ga ik op het voetjesdak koffie drinken met de dageraad en de duiven. Goed, goed.

Ik ben hier (behalve om materiaal te verzamelen over iets dat me bezighoudt, de omgang met de doden in het hoofd) omdat ik me eindelijk eens volledig wil documenteren in het contact met iets Nieuws & Onbekends. Wat gebeurt er als je je een theoretisch beeld van iets N&O vormt, het dan tegenkomt in de praktijk (ook wel 'werkelijkheid'), het vervolgens verlaat en het je, *later*, herinnert? Wat raak je kwijt, wat bewaar je?

'Aantekeningen maken is een vorm van bedriegen: noteren verandert de blik, je kijkt hebberiger, onthoudt beter. Mag dat? Moet het, onthouden?'

Het idee is dat ik aantekeningen zal maken, maar die op geen enkel moment – tot een van tevoren bepaalde datum – zal raadplegen. F. gaat mee als geest- of liever zielsverruimer, hoe meer zielen, hoe meer werkelijkheid. F. zegt het anders, hij vervangt het woord ziel door 'camera'. Hij zal, als bijdrage in de aantekeningen, ruim zesduizend foto's maken deze maand. Dat weet ik nog niet op dag 2, maar de uitvoerbaarheid van mijn plan neemt er krachtig door toe. Wie wil er nu naar zesduizend foto's kijken.

Ik maak aldoor aantekeningen, over alles, zoals een onbenul past. Het item 'dakvoetjes' komt terug op dag 3 als we hebben ontdekt dat het de achterkanten zijn van stenen gezichtjes, die uit een obligaat stralenkransje van gestileerd bloem- of palmbblad neerkijken op de auto's voor Makri 11 en ook op de steeg ernaast. Antefixae – geen slechte titel voor mijn notities aan het uiteinde van de zichtbare werkelijkheid. In de steeg ligt de jas die ik op dag 1 voor een dode hield, verder scherven van gedecoreerde borden, soms een grauwe hond aan een ketting.

Drie boekjes vol aantekeningen heb ik als we vertrekken.

Over het NIA – god, wat een huis! De tegels-onderglas in de keuken, de dagvlinder en de nachtvlinder in de keuken, het uitzicht uit het keukenraam op een overhoop gehaald renoveerpand; de kalme hartelijkheid van iedereen die je tegenkomt; de ongekend gelukkigmakende mogelijkheid om 's nachts in de bibliotheek plaats te nemen; gesprekken met Y., de nachtwaker, die op sokken (donker, vaak met een werkje) zijn rondes doet om vooral niemand te wekken, maar zonder mankeren rond 03.00, als hij slaap krijgt, in de keuken de staafmixer laat brullen tegen het ijs voor een café frappé. Hij voelt zich hier geweldig schuldig over, terwijl toch niemand die ik het vraag er ooit wakker van is geworden; zelf hoor ik hem alleen omdat ik toch al wakker ben.

(Y. praat graag met mij, want hij wil zijn Engels oefenen. Ik vraag hem wat hij gaat doen als er iemand binnenkomt. 'Hebt u een pistool? Schiet u geregeld?' Hij denkt na en zegt ernstig: 'Het eerste wat ik deed toen ik hier begon, was een studie maken van alle verstopplaatsen in dit gebouw. Er zijn hier uitmuntende verstopplaatsen. Zo gauw ik merk dat er een indringer is, verstop ik me. Dan, en niet eerder, bel ik de politie. *Met zachte stem.*' Hij buigt zijn hoofd, kijkt beschroomd op en voegt toe: 'Het belangrijkste, weet u, is de rede. De meeste Grieken hebben liever de impuls, zij kijken neer op de rede. Ik daarentegen koester haar, ik bemin het verstand. Dag en nacht. Maar, eerlijk gezegd, vooral 's nachts.')
Dat soort huis. Een huis met hoeken en gaten.

Drie boekjes vol aantekeningen. Over hoe A., de huishoudster, die me in afleveringen haar leven vertelt, twee vingers tussen haar ogen legt als het haar te veel wordt, over de narantzis in de straat, over iemand die als gemankeerde tweeling door het leven gaat, over het luisteren naar telefoongesprekken in het Grieks. Gedetailleerde beschrijving van de route van het NIA naar de Nordic Library in de Kavalotti door 'de opengemaakte straat' (Chris), van het aanraken van een icoon door een oude resp. jonge man of vrouw, hoe het stof ruikt, hoe het overal ruikt in Athene (de vismarkt! de Pnika!)

Aantekening over de schildpadden bij de Hephaistos-tempel, de Myceense zielenweegschaaltjes, de violí, de autarkische motorrijders, de hoppen bij het Dionysostheater, de honingbij op Zeus' marmer, de stijfjes scharende benen van de Windgoden, de vos op Imittis, de vloeiende kindboksers met pijpenkrullen

op het Minoïsche fresco, de hypnotiserende werking van mensenmassa's (Plaka), de apotheken overal, de straatveegsters overal, de handen van Irini, recept voor het frituren van kleine visjes, de godin zelf in de straat van de Apostel Paulus, in een groenzijden jurk tot haar enkels waaronder sandalen van Hermès; een Lijst van Wijnen, van Kazen...

'Ik sla de jongen die de waterkruiken draagt en de worstelaar die Timainetos heeft geschilderd, over.'

Ik ben alledrie mijn aantekeningenboekjes kwijtgeraakt op de terugreis. F. begon dadelijk met troosten, maar ik vond het niet erg, ik was opgelucht. Ik had al aantekenend voortdurend somber bedacht dat mijn plan niet deugde. 'Het werkt niet zo, dus het werkt niet.' Een vorm van bedriegen: noteren verandert de blik, je kijkt hebberiger, onthoudt beter. Vervalste perceptie. Mag dat? *Moet* het, onthouden? Wat doet herinnering met je, 'what is the language using us for?'

Maar dit terzijde.

Als ik terugkijk, spijt het me maar om één reden. Hoe langer we in Athene waren, hoe meer ik het gevoel kreeg dat zich bij vlagen een soortement, excuseer, god aan me presenteerde – een Potsenbakker? een Phoibos? de Lanzenzwaaiester persoonlijk eventueel? Niet te zeggen want zo gauw ik focuste, ging hij of zij er als de bliksem vandoor. Die halve glimp af en toe, daar moest ik onfortuinlijke Prikkebeen het mee doen; en het enige net dat ik had, was mijn notitieboekje. Als ik nu eens gewoon (dag en nacht en onvermoeibaar) doorging Alles op te schrijven, zou de god dan uiteindelijk niet, hoe vluchtig ook, zichtbaar worden tussen de regels door? Ondanks zichzelf en ondanks – bedrieger bedrogen – de oorspronkelijke bedoeling van mijn geschrijf?

Dat soort overwegingen.

Ik zal het nooit met zekerheid weten. Alles wat ik nog kan doen is wat ik sinds mijn terugkomst heb gedaan, de herinneringen opschrijven zoals ze komen. Het zijn er vrij veel, een kleine zesduizend tot nu toe.

Met grote dank negen hierbij.

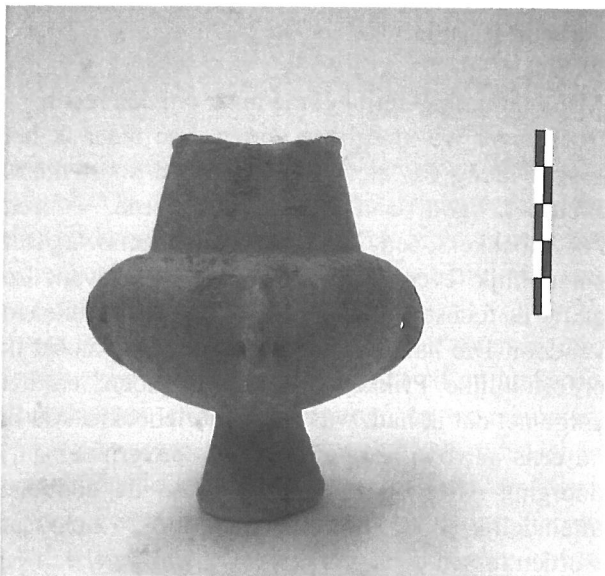
Eva Gerlach

Het werk van Eva Gerlach verschijnt bij uitgeverij De Arbeiderspers. Deze tekst heeft ze geschreven voor de bijeenkomst van de Vereniging van Vrienden van het NIA op 21 september 2009 in Leeuwarden.

ARCHEOLOGIE OP LOCATIE

VOOR EVEN DEEL UITMAKEN VAN INTERNATIONAAL ONDERZOEK IN ATHENE

Archeologiestudente Alissa Balfourt van de Universiteit van Amsterdam kreeg vorig jaar de jaarlijkse VVNIA-beurs waardoor ze drie maanden naar het Nederlands Instituut in Athena kon. Ze bestudeerde daar Cycladische voorwerpen, onder andere idolenbeeldjes, uit de collecties van drie beroemde musea en vergeleek die met soortgelijk materiaal dat ze al kende uit Nederlandse en Belgische collecties. ‘Het was een van de meest leerzame ervaringen tijdens mijn studie.’

Een marmeren kandila uit het Allard Pierson Museum in Amsterdam

In de lente van 2010 heb ik drie maanden onderzoek gedaan in Athene met de VVNIA-beurs. Hiermee kreeg ik de mogelijkheid om drie maanden te verblijven in een van de studentenkamers op het Nederlandse Instituut in Athene. Daarnaast kreeg ik maandelijks een financiële bijdrage om mijn verblijf te bekostigen.

Voor mijn onderzoek heb ik een catalogus samengesteld van Cycladisch materiaal in Nederlandse en Belgische collecties. De term ‘Cycladisch’ komt van de Cycladen-eilanden, een groep eilanden voor de kust van Griekenland, ten noorden van Kreta. Hier zijn resten van een van de oudste beschavingen van Griekenland gevonden,

daterend vanaf ongeveer 3300 tot 2000 voor Christus, een periode die tot de Bronstijd wordt gerekend. De Cycladische cultuur staat bekend om het veelvuldige gebruik van marmer, dat van nature aanwezig was op de eilanden.

Dit marmer werd verwerkt tot schalen en bekers, maar ook tot beelden: de zogenaamde Cycladen-idolen. Meestal beelden ze gestileerde vrouwenfiguren uit, met over elkaar geslagen armen. Uit recent onderzoek is gebleken dat de idolen beschilderd waren. Het merendeel van de beeldjes is teruggevonden in graven, hoewel sommige ook zijn aangetroffen in een huiselijke context. Daarnaast is op het eiland Keros onlangs een rituele depositie blootgelegd; hier lagen grote hoeveelheden beeldjes gezamenlijk begraven, waarschijnlijk als offer. Naast de grote hoeveelheden marmer zijn er ook voorwerpen van keramiek, brons en obsidiaan gevonden op de Cycladische eilanden. Melos was een eiland dat rijk was aan obsidiaan; ‘Melisch’ obsidiaan wordt dan ook in het gehele Egeïsche zeegebied aangetroffen.

Mijn catalogus bevat Cycladisch materiaal uit de Bronstijd, uit verschillende collecties uit Nederland en België, zowel museaal als privé. Om deze objecten te vergelijken met ander Cycladisch materiaal ben ik naar Athene gegaan, omdat daar de grootste collecties van dit materiaal aanwezig zijn. Het gaat om drie collecties in drie verschillende musea: het Nationaal Archaeologisch Museum van Athene, het Museum van Cycladische Kunst en het Benaki Museum. Vooral de eerste twee bezitten een schat aan Cycladisch materiaal, maar waren ook in algemeen zeer mooie en interessante musea. Tot slot was het mogelijk om in verschillende bibliotheken te werken waar veel relevante literatuur aanwezig was, zoals de bibliotheken van de British School of Archaeology en de Archaeological Institute of America, maar ook de bibliotheek van het Nederlandse Instituut zelf.

Voor dit onderzoek was een bezoek aan Griekenland cruciaal; het gaf de mogelijkheid om het materiaal uit Nederland en België te vergelijken met een grotere collectie, iets wat in Nederland zelf niet mogelijk zou zijn geweest omdat er simpelweg

geen uitgebreide collectie is om het materiaal mee te vergelijken. Verder maakte mijn verblijf in Griekenland het mogelijk om de catalogus uitgebreid te bespreken met verschillende experts op het gebied van de Cycladische cultuur. Voor jonge archeologen zoals ik is het motiverend en leerzaam om enige tijd 'op locatie' te verblijven. Het bevordert je contacten met lokale experts en wetenschappers, maar zorgt ook voor internationale uitwisseling van ideeën: zo heb ik tijdens mijn verblijf verschillende bijeenkomsten en presentaties bijgewoond van allerlei instituten van over de hele wereld. De studenten van de verschillende instituten hadden onderling ook veel contact. Ik vond het heel interessant om ervaringen met hen uit te wisselen over werken in bibliotheken, met musea, op opgravingen en dergelijke. Op deze manier krijgt een student de kans om een blik 'achter de schermen' te werpen en uit te vinden hoe er in het buitenland wordt omgegaan met archeologie, wetenschap en (buitenlandse) studenten.

Deze uitwisseling wordt in stand gehouden door de vele buitenlandse instituten in Athene, en daar is het Nederlands Instituut in Athene er één van. De VVNIA-beurs maakt het mogelijk voor studenten om langere tijd te verblijven op het instituut, voor het raadplegen van publicaties die niet in Nederland aanwezig zijn, een bezoek brengen opgravingen en het doen van onderzoek. Dit is van cruciaal belang, aangezien het vrijwel onmogelijk is om dergelijke dingen in één of twee weken af te ronden en het voor veel studenten financieel onmogelijk is om op eigen kosten in Athene te verblijven.

Tot slot heb ik het heel bijzonder gevonden om in Athene te verblijven. Athene is een prachtige stad die uiteraard rijk is in geschiedenis en cultuur. Doordat ik in het centrum woonde, heb ik een goed beeld gekregen hoe het leven eraan toegaat in Griekenland. Ik heb dan ook veel van de stad en de omgeving kunnen zien door rond te reizen met de bus en de boot vanuit de haven van Athene, Pireaus. Athene is 's avonds ook gezellig, met veel terrasjes en restaurants. Door het aangename klimaat was het in de lente al fijn om 's avonds na het werken eventjes buiten te zitten.

Ik denk dat mijn verblijf in Athene een van de meest leerzame ervaringen is geweest tijdens mijn studie archeologie. Het biedt de mogelijkheid om voor een paar maanden deel uit te maken van internationaal onderzoek, terwijl het tegelijkertijd zorgt dat je je flexibel opstelt binnen een compleet nieuwe omgeving en cultuur.

Alissa Balfort

Het Museum van Cycladische Kunst in Athene.

TUSSEN MARMER EN BETON

OVER DE OMGANG MET HET ATHEENSE ERFGOED

Een interdisciplinaire groep cursisten boog zich tijdens een verblijf op het NIA over het culturele erfgoed van Athene in de 19de tot en met de 21ste eeuw. En, vooral, over wat je ermee wilt en/of kunt. Een veelzijdig onderwerp, zo bleek al gauw, waarover iedereen wel een andere mening had. Er is een week lang gediscussieerd en kritisch gekeken, maar tussendoor was er ook even tijd voor een voetbalwedstrijd. En een heerlijk Grieks diner, aangeboden door het NIA.

De interdisciplinaire postgraduate cursus ‘Tussen marmer en beton. Omgang met erfgoed in Athene in de 19de- 21ste eeuw’ (14–25 juni 2010) is georganiseerd door het onderzoeksinstituut CLUE van de Vrije Universiteit en het Nederlandse Instituut in Athene. Een cursus over tegenstellingen: klassiek/modern, behoud/ontwikkeling, gewenst/ongewenst, vergeten/herinneren en marmer/beton. Bij de benadering van de omgang met erfgoed in Athene verhouden deze tegenstellingen zich telkens weer anders tot elkaar. Dit komt omdat het erfgoed van de stad voortdurend opnieuw wordt geïnterpreteerd. Per periode, per site, maar vooral ook per discipline.

Erfgoed is dynamisch. Dat werd duidelijk tijdens de lezing van Jan Kolen in de collegeweek voorafgaand aan de excursie in Athene, maar ook gedurende het verblijf in de stad zelf. Onder begeleiding van Koos Bosma en Jan Paul Crielaard werd in tien dagen, met een gemiddelde temperatuur van 40 graden Celsius, de omgang met het erfgoed in Athene onder de loep genomen door de cursisten. Waar kunnen wij spreken van ‘the past in the past’, momenten in het verleden waar geschiedenis wordt gebruikt voor het contemporaine heden? In welk heden wordt welk verleden bewaard? En, welke factoren spelen daarbij een rol? Waarom zouden we tegenwoordig nog het Parthenon bezoeken als deze representatie van het klassieke verleden in wezen een 20ste-eeuwse reconstructie is? Is de site daarmee nep of ergens ook nog authentiek?

De cursus bracht verschillende meningen samen van kunsthistorici, architectuurhistorici, een jurist, archeologen, historici en erfgoeddeskundigen. De groep was interdisciplinair, de onderwerpen veelzijdig. Individuele casussen liepen uiteen van 19de-eeuwse stadsplannen tot de bouw van het Acropolis Museum; van de omgang

met archeologisch erfgoed in musea tot de herbestemming van de gebouwen van de Olympische Spelen 2003; van de Byzantijnse en Ottomaanse architectuur tot het hedendaagse cultureel centrum Gkazi. En, over geen enkel onderwerp ontstond géén groepsdiscussie.

Discussie moest ook leiden tot eensgezinde resultaten. Bosma en Crielaard hadden daarom tussentijdse opdrachten bedacht, waarbij mensen uit verschillende disciplines in kleine groepjes werden gezet om met elkaar een toekomstplan voor een bepaalde site te formuleren. Bijvoorbeeld over de toekomst van de Akademie van Plato: hoe plan je de publieke ruimte, op welke wijze wordt omgegaan met archeologische overblijfselen, op welke wijze en voor welke groep toeristen wordt de site openbaar gemaakt, en is er ruimte voor stedelijke ontwikkeling? De jury, de gastdocenten/-sprekers gedurende de cursus: Kris Tytgat, Willem Ledeboer, Joost Frijda en Nicholas Karachalis beoordeelden het beste toekomstplan.

De cursus ‘Tussen marmer en beton’ betekende full time hard werken, kritisch kijken, discussiëren, en elkaars visie leren begrijpen. Natuurlijk was er tijd over voor een ijsje, een concert, een voetbalwedstrijd, een film en een door het NIA aangeboden Grieks diner. Maar, ook aan tafel ging de gedachtewisseling over erfgoed vaak door. Het bij elkaar brengen van verschillende disciplines zorgde voor een levendig debat, en inspireerde enerzijds tot de overtuiging van het persoonlijke standpunt, anderzijds tot het verbreden van de eigen gespecialiseerde visie. Marmer en beton hebben in dit debat telkens op ander wijze als betekenisdragers gefungeerd. Athene zal daarom nooit meer dezelfde stad zijn als waar ik eerder als toerist naartoe ben geweest.

Sanne Veenenbos

Deelnemers aan de cursus: Kimberley van den Berg, Jane Boddy, Suzanne Breevaart, Joyz Frijters, Ellen van Holstein, Arnout van Rhijn, Henriette de Savornin-Lohman, Maarten van Schijndel, Veerle Simons, Mauro Smit, Sanne Veenenbos, Akke de Vries en Paulien Weijts.

‘WIE KRUIPT ER ALS EERSTE DOOR HET RAAM?’

LANGS DE RUÏNES VAN ZAKYNTHOS

De archeologen van de Universiteit van Amsterdam – die elke zomer op het Griekse Zakynthos onderzoek doen – weten het al lang. De ene ruïne op het Ionische eiland is nog indrukwekkender dan de andere. Maar deze zomer werden de monumenten eens met andere ogen bekeken. Door dichter Mark Boog en fotograaf Eddo Hartmann. In een rood autootje toerden ze een week lang op Zakynthos rond om een artistiek portret te maken van de vervallen villa’s, kerken, forten, bruggen en boerderijen. De Griekse geiten wilden alleen niet zo meewerken.

Eddo Hartmann fotografeert de Zakynthische ruïnes van alle kanten.

Opeens klinkt er een harde stem. ‘Wegwezen hier!’ De vrouw bij het hek kijkt boos. Heel boos. Of ze soms niet weten dat Villa Sarakina op instorten staat? ‘Laatst is er nog een stuk van de gevel naar beneden gekomen,’ zegt ze in gebroken Engels. Dan informeert ze argwanend, terwijl ze op het niet te missen ‘Verboden toegang’-bord wijst: ‘Hoe zijn jullie hier eigenlijk binnen gekomen? Dichter Mark Boog (1970, winnaar van de VSB Poëzieprijs 2006) en fotograaf Eddo Hartmann (1973) kijken zo onschuldig mogelijk. Gewoon over het hek geklommen natuurlijk. Aan de andere kant van het terrein. Daar wordt alleen gemeld dat er niet gerookt mag worden. Ze maken snel wat foto’s, beloven ze de Griekse dame trouwhartig, daarna zullen ze onmiddellijk weggaan. De vrouw ontdooit. ‘Ik was zo bang toen ik jullie zag rondlopen. Het is hier heel gevaarlijk.’

Als ze uit het zicht verdwenen is, nemen de twee Nederlanders uitgebreid de tijd om de bekendste Venetiaanse villa van Zakynthos te inspecteren. Ze blijven op veilige afstand van de bouwval. Het is een imposant huis, met een afgebrokkeld bordes en af en toe nog een houten luik dat op scherp hangt. Op veel plaatsen is de mooie roze pleisterlaag nog goed zichtbaar. Het pand is overwoekerd door klimop en ander om zich heen grijpend groen. Eddo Hartmann fotografeert Villa Sarakina van alle kanten. Tussendoor moet hij terug naar de auto: statief vergeten. Bij terugkomst zit er een grote winkelhaak in zijn broek. Het fotograferen gaat verder: de voorgevel, het kapelletje, een trap, sluitstenen en andere bouwkundige details. Als de twee een laatste blik op het enorme landhuis werpen, kan Mark Boog het niet laten. Hij stampt onverwachts op de grond.

Er gebeurt niets.

Dan klimmen ze het hek weer over, terug naar hun rode auto, op weg naar de volgende ruïne. Want daar zijn er veel van op het eiland. Elke 55 à 60 jaar wordt Zakynthos getroffen door een zware aardbeving – het eiland ligt op het breukvlak van het Afrikaanse en Europese plat. De laatste was in augustus 1953. Zakynthos-stad werd toen bijna in z’n geheel verwoest, en ook andere dorpen op het eiland leden veel schade. In kranten uit die tijd is te zien hoe bewoners wanhopig de laatste bezittingen proberen te redden uit hun ingestorte huizen.

Eddo Hartmann (l) en Mark Boog (r) bezoeken een Venetiaans fort.

Boog en Hartmann hebben een strak schema. In acht dagen willen ze zoveel mogelijk verschillende bouwvallen bekijken en vereeuwigen. Niet om ze simpelweg te registreren, maar eerder om hún impressie te geven van de ruïnes in het landschap. Een artistieke impressie dus.

Honden portretteren is nog niet zo eenvoudig.

Fresco's van Nicolaas

De volgende stop is Paleokastro, met de schamele restanten van een oud fort uit de negende eeuw na Christus. Boven op een bergtop bij het dorpje Macherado. Midden op het eiland Zakynthos. Vandaar heb je een prachtig uitzicht over een vlakte die vol staat met druiven en olijfbomen. Verspreid door het landschap staan woonhuizen. Elk jaar komen er nieuwe, vaak luxe exemplaren bij. Hartmann maakt hier een hele serie landschapsfoto's.

Vandaar loopt hij met dichter Mark Boog weer naar beneden, langs een vervallen kerkje – ook goed voor wat foto's – tot halverwege de berg. Over een pad met veel losse stenen waar je makkelijk uitglijdt. Een groene slang kronkelt weg, de struiken in. Dan zien ze opeens het vreemde bouwsel waar ze naar op zoek zijn, onder een afdakje gemaakt van golfplaat. Het is de half in de rotsen uitgehouwen kapel van de heilige Nicolaas. Bekend vanwege zijn kleurige fresco's uit de zestiende eeuw. Er hangt een zwaar hangslot aan de deur. Dan maar op een andere manier naar binnen. 'Wie kruipt er als eerste door het raam?' vragen ze elkaar uitnodigend. Het ziet er binnen behoorlijk donker uit. Een goede plek voor vleermuizen.

Eenmaal binnen zien de twee mannen de wand-schilderingen van de heilige Nicolaas. Ook Sint Joris en de draak zijn afgebeeld. Adembenemend mooi. En de kleuren zijn zo prachtig bewaard gebleven. Vooral het rood en geel. In een hoek staat een modern altaartje met waxinelichtjes erop en verspreid wat muntstukken. Ook ligt er een moderne

houten ladder op de grond en de verkoolde resten van een kampvuur. Het valt niet mee om de fresco's er goed op te krijgen, zegt Hartmann, de ruimte is heel klein. Hij schuift net zo lang met statief en camera totdat het hem toch lukt. Mark Boog bestudeert de muren ondertussen nog eens goed.

Dan zit de dag erop. Tijd om terug te gaan naar de appartementen waar de archeologen verblijven die dagelijks hun surveys doen in de velden van Zante, zoals het eiland ook wel wordt genoemd. 's Avonds met elkaar dineren bij een lokaal restaurant, met breedbeeldtelevisie. Niet onbelangrijk, want het WK voetbal is begonnen. Op het programma staat de poulewedstrijd tegen Kameroen. Nederland wint met 2-1. De Nederlandse tafel juicht.

Rood-witte doelpalen

De volgende dagen struinen Eddo Hartmann en Mark Boog de rest van het eiland af. De meest uiteenlopende ruïnes komen ze tegen. Vervallen kerkjes, een Venetiaans aquaduct, een klein fort aan zee, doorsnee woonhuizen langs een doorgaande weg en een compleet dorp, Ambelos genaamd, dat is weggevaagd door de aardbevingen. De muurresten komen daar net tot kniehoogte. Bij de overblijfselen van een boerderij rijst het plan om ook wat dieren onderweg te portretteren. Voor de afwisseling. Jammer alleen dat de geiten in het veldje achter het complex niet willen meewerken. Hartmann besluit ze maar de beesten zetten het op een rennen zodra ze de camera in de gaten krijgen. Na twintig minuten geeft Hartmann het grinnikend op. 'Poseren is niet hun sterkste kant.'

In het plaatsje Agalas, even verderop, wordt een reeks huizen gerestaureerd. Drie mannen met kruiwagens lopen af en aan. Stof stuift in het rond. Ze vertellen dat ze de hele straat aan het opknappen zijn voor de toeristen. De eerste lantaarnpalen zijn al geplant. Maar eentje is er geknakt. 'Een stuk gevel is naar beneden gekomen,' zegt de oudste van het stel. Vervolgens wijst hij zijn bezoek naar een van de vertrekken waar een gigantische olijfoliepers staat. Echt Zakynthisch erfgoed, legt hij uit. Hartmann krijgt het gevaarte er precies op. Bij het weggaan roept hij de fotograaf en dichter nog na: 'Weten jullie dat ik ook een galerie in het dorp heb?'

Op de terugweg naar hun appartement stoppen Boog en Hartmann bij de cisternen van het dorp Exo Chora. Enorme waterputten uit de Venetiaanse periode. Het grappige is dat tussen de putten, die zorgvuldig afgedekt zijn met stenen, gewoon gevoetbald wordt door de plaatselijke jeugd. De rood-wit gestreepte doelpalen gaan samen met

die cisternen op de foto. De twee Nederlanders zijn steeds meer gefascineerd geraakt door de combinatie van ruïnes en bouwvallen en de manier waarop na de aardbevingen het leven op Zakynthos gewoon weer verder is gegaan.

Daarom willen ze ook nog de bijenkorven vereeuwigen die even verderop staan. Het lijkt wel een woonwijk, zo veel staan er bij elkaar. Het grootste deel heeft fraaie jarenvijftigkleuren als mintgroen, lichtblauw en vaalgeel. In brede strepen aangebracht. Aan de rand staan wat versleten donkerbruine exemplaren. Mark Boog wijst ernaar: 'Dat lijkt wel een prachtwijk van mevrouw Vogelaar.'

Let op! Wéér een ruïne!

Verhaal in fragmenten

De fotograaf en de dichter zijn zo meer verrassingen tegengekomen op hun toer over het eiland. Nog nooit zagen zij zoveel ruïnes bij elkaar. Om over de onwillige honden en katten die hun kop omdraiden maar te zwijgen. Daarnaast hebben ze een aantal archeologische resten en passant meegepikt, zoals de Mykeense graven bij Kambi en de teerputten bij Limni Keriou die Herodotus al noemt in zijn beroemde verslag. Ook bezochten ze dé toeristische trekpleister van Zakynthos, het uitgaansdorp Laganas (bekend vanwege de vele lallende Britse jongeren). Niet hun meest favoriete plek, maar toch aardig om gezien te hebben.

Eerder zijn ze gecharmeerd van monumenten als het gerestaureerde klooster met kerk op de berg Skopos. Beroemd door de vijftiende-eeuwse ikoon van Maria. Bij elke aardbeving is het topstuk beneden in Zakynthos-stad in veiligheid gebracht. Dat ging telkens gepaard met een indrukwekkende processie waarbij de ikoon werd megedragen door de bewoners. Een mooi verhaal dat Mark Boog meteen noteert in zijn opschriftboekje. Hartmann heeft dan al een geïmproviseerde eenentwintigste-eeuwse jachthut met een kruis erop in het vizier. Op de volgende bergtop. Die moet en zal hij hebben. Met grote stappen gaat hij erop af. Ook al komen dreigende zwarte wolken rap naderbij. Op het moment dat hij het geestige bouwseltje met het kloostercomplex op de achtergrond gefotografeerd heeft, barst de regenbui in alle hevigheid los. Het wordt rennen naar de rode auto.

Alles bij elkaar hebben de twee Nederlanders na een dikke week een goede indruk van het eiland. En vooral, hoeveel gezichten het wel niet heeft. Iets dat dichter Mark Boog vast zal inspireren bij het schrijven van zijn fragmenten. Want zó, is hij inmiddels van plan, wil hij zijn verhaal opbouwen. In fragmenten, alsof het een ruïne is. Samen met Eddo Hartmann zal hij een keuze maken uit de meer dan duizend foto's die er gemaakt zijn – waartussen ook fraaie nachtopnamen zitten. Zodat het boek over de vervallen monumenten van Zakynthos niet een toevallig samenraapsel wordt, maar één geheel. In woord en beeld.

Anne Versloot

Het boek over de ruïnes van Zakynthos – dat in het najaar van 2011 zal verschijnen – wordt mede mogelijk gemaakt door een gift van de Vereniging Vrienden van het Nederlands Instituut in Athene. De dichtbundels en romans van Mark Boog verschijnen bij uitgeverij Cossee in Amsterdam. Meer foto's van Eddo Hartmann zijn te zien op www.eddohartmann.nl

NEW PERSPECTIVES ON ANCIENT POTTERY

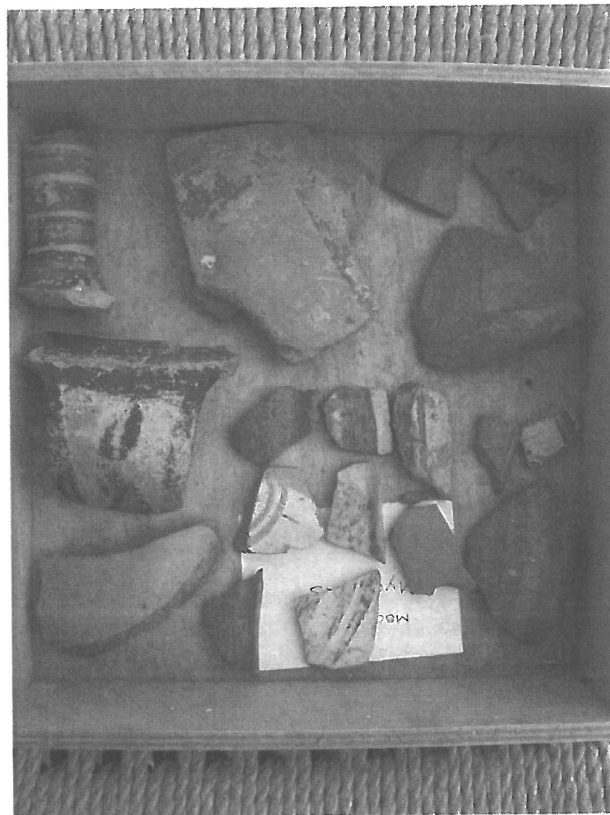
HET ONDERZOEKSPROJECT VAN HET AMSTERDAMS ARCHEOLOGISCH CENTRUM

Vanaf eind 2007 is de Mediterrane sectie van de UvA-archeologen bezig met een nieuw onderzoeksproject: 'New Perspectives on Ancient Pottery' (NPAP). Dit project probeert veel vliegen in een klap te slaan op het gebied van aardewerkonderzoek, en zal tegelijk leiden tot een serie publicaties van langlopend Nederlands veldwerk in Griekenland en Italië. Nu dit onderzoek, dat voor een belangrijk deel aansluit op al langer lopend veldwerk in Halos en op Zakynthos, goed op stoom is, wordt het hoog tijd de lezers van *Athena* op de hoogte te stellen.

De UvA heeft een lange traditie van onderzoek van vooral Grieks aardewerk, die teruggaat tot mijn verre voorganger Jan Six, eind negentiende eeuw. In de afgelopen honderdtwintig jaar, en zeker in de laatste decennia, is er natuurlijk veel veranderd in de aardewerkarcheologie. Traditioneel kunsthistorisch onderzoek van 'museale' objecten, vooral het bekende zwart- en roodfigurige aardewerk, is steeds meer aangevuld met de bestudering en interpretatie van groepen vondstmateriaal uit veldwerk, waarin het minder gaat om details van losse voorwerpen, maar meer om brede cultuurhistorische vragen en complete vondstassemblages. Hoewel 'oud' en 'nieuw' elkaar goed aanvullen, is er in de praktijk toch vaak een tweedeling te bespeuren tussen 'Klassieke' kunsthistorische archeologie en 'Mediterrane' benaderingen, die meer op de sociale wetenschappen geïntereerd zijn.

Precies die spanning is een van de beginpunten van NPAP. Aan de ene kant is er in de Klassieke Archeologie een lange traditie in het gedetailleerd publiceren van aardewerk (ook vondsten uit veldwerk) waardoor het vaak mogelijk is precieze conclusies te trekken over bijvoorbeeld chronologie en herkomst en/of gebruik van materiaal; op basis waarvan ook bredere onderzoeken gedaan kunnen worden. Aan de andere kant is deze benadering minder geschikt om de bulk van minder 'verfijnd' materiaal die bij veldwerk te voorschijn komt te bestuderen, omdat daar relatief weinig informatie uit te halen is.

Behalve het praktische probleem dat in de traditionele benadering conclusies worden gebaseerd op een relatief klein en niet representatief deel van vondstassemblages, levert dit ook bredere inhoudelijke problemen op: niet-stedelijke, geografisch perifere en/of niet-elitaire activiteiten, gebieden en groepen zijn veel minder goed in beeld te brengen dan, pakweg, rijke Atheners aan het symposion. Dit alles terwijl archeologen de laatste decennia juist een steeds breder cultureel en maatschappelijk beeld van antieke samenlevingen willen krijgen.

Oppervlaktevondsten uit Halos.

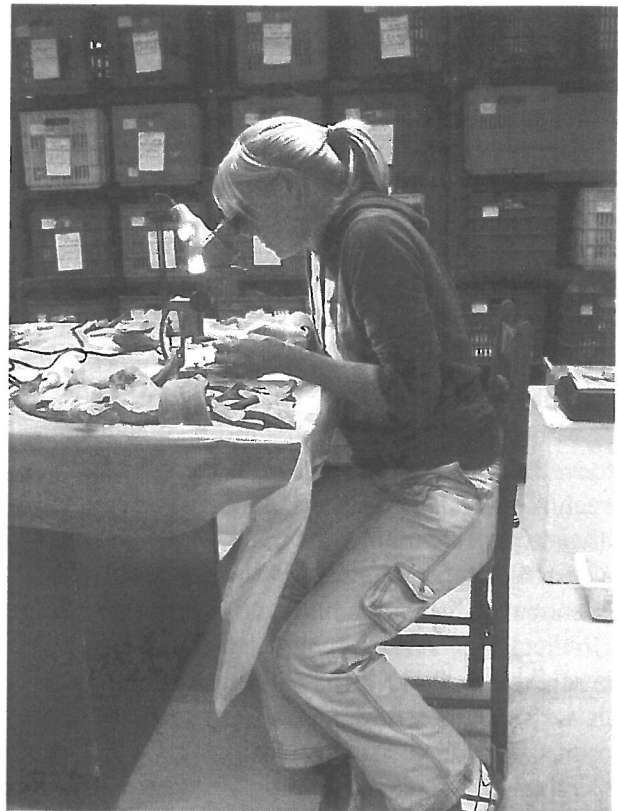
Mede daardoor vindt intussen het meeste Mediterrane veldwerk van universiteiten plaats buiten de grote centra, op plekken waar het aardewerk meestal relatief simpel oogt, en er nauwelijks materiaal uit de bekende museale categorieën naar boven komt.

Daarbij wordt er niet alleen meer opgegraven, maar zijn ook veel gebieden alleen aan de oppervlakte verkend, via zogenaamde surveys. Dit onderzoek gebeurt bijna per definitie op het platteland en levert ook nog eens veel fragmentarisch en versleten materiaal op. Omdat het bovendien in de afgelopen decennia steeds minder acceptabel is geworden ‘oninteressante’ vondstgroepen simpelweg weg te gooien, is de paradoxale situatie ontstaan dat we steeds meer materiaal verzamelen waar we nauwelijks iets mee lijken te kunnen, terwijl er tegelijk ook steeds meer vragen onbeantwoord moeten blijven omdat traditionele materiaalstudie de mogelijkheden daarvoor niet biedt.

Om het nog ingewikkelder te maken, is er op dit moment ook een methodische en technologische revolutie gaande in de archeologie. Natuurwetenschappelijke analysemethodes bieden toegang tot informatie over materialen en objecten en hun gebruik waar archeologen tot voor kort alleen maar over konden dromen. Ontwikkelingen in de ICT bieden tegelijkertijd steeds meer mogelijkheden om greep te krijgen op zeer grote hoeveelheden gegevens. Aardewerk is bij uitstek een materiaalcategorie die in grote massa's voorkomt en is bovendien zeer geschikt voor diverse vormen van natuurwetenschappelijke materiaalanalyse – die echter weer ongeschikt zijn voor grootschalig onderzoek. Mede daardoor is het in de aardewerkarcheologie nog nauwelijks goed gelukt de moderne middelen in te zetten bij het beantwoorden van bredere vragen, die de discussies rond de keramiek zelf overstijgen.

Omdat er in Amsterdam altijd zoveel aan aardewerkonderzoek is gedaan, en studenten en medewerkers vanouds betrokken zijn bij vondstverwerking van allerlei veldwerkprojecten, kwamen al deze netelige kwesties in het afgelopen decennia herhaaldelijk boven, in de wandelgangen, maar ook tijdens onderzoek. Zou het niet beter kunnen en zou Amsterdam niet een plek zijn om dat te proberen?

Dat was makkelijker gezegd dan gedaan. De doorbraak kwam toen de Stichting Utopa bereid bleek een omvangrijk onderzoeksproject aan het Amsterdams Archeologisch Centrum van de UvA financieel te steunen, onder de voorwaarde dat de Faculteit der Geesteswetenschappen ook een bijdrage zou leveren. Bovendien moest het project worden opgezet als een investering in de toekomst, die een blijvende erfenis zou achterlaten. Een Mediterraan archeologisch expertisecentrum dat zijn jonge talenten zou kunnen vasthouden. Dat is NPAP geworden.

NPAP-onderzoeksassistente Nienke Pieters bestudeert scherven onder de microscoop.

NPAP: uitgangspunten en doelstellingen

Een probleem signaleren is een ding, een poging doen tot oplossen iets heel anders, en een stuk lastiger. Het is niet voor niets zo dat de hierboven geschetste spanningen tussen diverse benaderingen van aardewerkonderzoek – en tussen dat wat velen graag zouden willen en dat wat het materiaal mogelijk lijkt te maken – eerder sterker worden dan verminderen. Om uit de impasse te komen is een fundamentele vernieuwing nodig. Een van de belangrijkste doelstellingen van NPAP, en ook een basis voor verder onderzoek binnen en buiten het project, is het ontwikkelen en evalueren van nieuwe methoden en technieken voor aardewerkonderzoek, die geschikt zijn voor het bestuderen van grote vondstassemblages met veel verschillende categorieën materiaal. Daarnaast zal nog eens goed gekeken worden naar de bruikbaarheid van bestaande benaderingen, die natuurlijk ook in de nieuwe kaders een bijdrage kunnen blijven leveren. Dit alles zou tot gevolg moeten hebben dat relatief meer materiaal dan gebruikelijk in het onderzoek betrokken kan worden, waarbij bovendien meer informatie te halen is uit materiaal dat tot nu toe meestal als onbruikbaar terzijde wordt geschoven. De combinatie van meer materiaal en meer informatie brengt wel met zich mee, dat er manieren

moeten worden gevonden om die kwantiteit de baas te kunnen, zowel in de voorbereidende studie als in de uiteindelijke publicatie(s) op papier en internet. Gezien het feit dat de kwantiteit aan nog te bestuderen vondsten nu al enorm is, heeft NPAP zich ook tot doel gesteld, zo min mogelijk nieuw vondstmateriaal gebruiken, maar gebruik te maken van de vele overvolle vondstendepots die er al zijn, en daarmee dus ook bij te dragen aan het wegwerken van achterstanden in vondstverwerking en publicatie. Die wens om vooral ‘achterstallig onderhoud’ te doen was natuurlijk niet helemaal toevallig, gezien de al bestaande betrokkenheid van veel AAC-staffleden in de vondstverwerking van diverse projecten in het hele Mediterrane gebied. Naast de lopende UvA-projecten in Satricum (Centraal-Italië, opgraving), en Zakynthos (West-Griekenland, survey), bleek het ook mogelijk beschikking te krijgen over het materiaal dat in de afgelopen kwarteeuw verzameld is in en rond de Hellenistische stad Halos (Thessalië, Centraal-Griekenland) bij opgravingen en surveys van de Groningse universiteit en de plaatselijke archeologische dienst.

NPAP is echter niet alleen maar op jonge en oude bekenden gericht. Inmiddels heeft de postdoc van het project, Antonis Kotsonas, materiaal ingebracht uit een grote noodopgraving in Methoni (Grieks Macedonië) en waarschijnlijk komt hier nog een groep uit een ander project in Griekenland bij.

Het is daarbij uiteraard essentieel dat ingebrachte collecties zo veel mogelijk gemeenschappelijk hebben. Om deze reden is het project primair gericht op de tijdspanne van de Vroege IJzertijd tot en met de Hellenistische/Republikeinse tijd, die ondanks een grote dynamiek in het aardewerkrepertoire toch ook in veel opzichten een samenhangende periode vormt. De gekozen lokaties hebben bovendien gemeen dat het, vanuit de grote, belangrijke centra gezien, relatief perifere plaatsen en regio's zijn, waar desondanks een levendige interactie plaatsvond tussen lokale en geïmporteerde materialen en stijlen. Satricum en Halos bieden vondstmateriaal uit een lange periode en uit verschillende gebruikscontexten (huizen, heiligdommen, graven), zodat onderlinge vergelijkingen binnen een locatie mogelijk zijn. In Halos zijn er bovendien opgegraven stadshuizen en gesurveyde rurale sites, zodat een vergelijking tussen ‘kern’ en ‘periferie’ in één gebied mogelijk is. De survey in Zakynthos biedt vergelijkbare mogelijkheden, zij het op een wat ruwere basis. Tenslotte is belangrijk dat lokaal of regionaal urgente basisvragen over bijvoorbeeld chronologie,

gebruik of herkomst van materiaal niet alleen ter plekke interessant zijn, maar ook oplossingen bieden voor actuele vragen in de archeologie van de wijdere regio, en zelfs nog daarbuiten, waardoor de wetenschappelijk uitstraling zo groot mogelijk is.

De verbanden tussen de deelnemende projecten bieden ook een essentieel beginpunt voor het doen van vergelijkend en overkoepelend onderzoek, en bij reflectie op de mogelijkheden en problemen van een gezamenlijke methodiek bij het verwerken en classificeren van materiaal. Sommige van de aan het materiaal te stellen vragen zijn met ‘traditionele’ methoden op te lossen, voor andere is modern technologisch onderzoek nodig: kleianalyse via petrografisch onderzoek (slijpplaten) en chemische methoden.

Dit brengt mij op een laatste cruciaal onderdeel van de uitgangspunten van NPAP: droogzwemmen is ook academisch een buitengewoon frustrerende bezigheid, en het zou zonde zijn om met veel moeite een prachtige methodiek te ontwikkelen en uitgebreide vondstcatalogi te produceren, maar er vervolgens niets mee te doen. Daarom zijn er twee centrale vragen geformuleerd, die als globaal kader moeten dienen voor de NPAP-onderzoekers. Ze betreffen brede thema's die de laatste jaren vaak opduiken in aardewerkonderzoek, ook in Amsterdam, en die vanuit verschillende theoretische uitgangspunten benaderd kunnen worden:

1. Volgt de vorm de functie?

Hierbij gaat het vooral om verbanden en verschillen tussen aardewerk in verschillende vondstcontexten. Gebruikten mensen thuis dezelfde soorten potten als in graven of heiligdommen? Zo nee, waar zitten de verschillen: in vorm, kleikwaliteit, herkomst, versiering? Is er verschil tussen ‘arm’ en ‘rijk’, stad en platteland of tussen verschillende etnische of sociale groepen? Welke verklaringen zijn hiervoor te bedenken? Zijn de eventueel gevonden patronen dezelfde in verschillende regio's en perioden, of in verschillende ideologische en/of sociaal-economische contexten?

2. Van ver of van dichtbij?

Wat zijn de verhoudingen in diverse vondstcontexten tussen importen en lokaal gemaakt aardewerk, rekening houdend met vormen, kleisoorten, versiering, en verder met politieke en economische connecties? Wat zegt dit over smaak, en over de waardering van bepaalde producten? Maar ook: hoe onderscheiden we importen van lokale producten? Hoe zijn overeenkomsten/imitaties van importen

en lokale producten te verklaren? En welke soorten verbanden (technologisch, in vormen, in versieringen, functioneel) zijn er wel en niet, en wat zou dat kunnen betekenen?

De al eerder aangestipte methodologische problemen, die voortkomen uit de grote kwantiteit van het te bestuderen materiaal in combinatie met de snelle ontwikkelingen van analysetechnologie en ICT, zijn hierbij eigenlijk als een derde set vragen te beschouwen. Hoe krijg je grip op de stroom aan gegevens? Welke methoden en systemen zijn geschikt om welke vragen te beantwoorden? Zijn er 'universele' benaderingen mogelijk, en hoe spits je die dan toe op specifieke situaties? Voor de hand liggende kwesties, waarop tot op heden geen adequate antwoorden gegeven zijn.

Wat betekent het in de praktijk?

Het bovenstaande is vertaald naar een zevenjarig onderzoeksproject, waarin vanaf 2007 zes promovendi en twee senioronderzoekers zijn of worden aangesteld, aangevuld met enig ondersteunend personeel. Deze mensen zullen het project vooral moeten maken. Op de definitieve resultaten zullen we nog even moeten wachten, maar in de eerste jaren zijn al wel veel spannende zaken bovengekomen.

Zo is er in de eerste jaren van het project intern veel gediscussieerd over de mogelijkheid om vergelijkingen te maken tussen verschillende gebieden en perioden. Het is natuurlijk aardig om, bijvoorbeeld, Archaisch Satricum en Hellenistisch Halos samen in een project te hebben, maar liggen de onderdelen niet zover van elkaar in tijd en plaats dat een vergelijking zinloos is? Inmiddels is wel duidelijk dat er weinig aanknopingspunten zijn voor heel directe vergelijkingen, behalve voor een klein aantal materiaalgroepen die op meer plaatsen voorkomen. Juist die zijn echter al vaak onderzocht als onderdeel van meer traditionele projecten.

De echte uitdaging ligt op een abstracter niveau: is het mogelijk in algemene patronen van productie en gebruik van aardewerk, zoals de technologie van productie, de verhouding tussen grof en fijn aardewerk, of de frequentie van bepaalde functiegroepen in het totale repertoire, zinnige vergelijkingen te trekken over grote (figuurlijke) afstanden? Is het bijvoorbeeld op de een of andere manier archeologisch zinvol om te constateren dat in Satricum in de vroege IJzertijd een tamelijk basale, handgemaakte vorm als de olla (een soort licht bolle beker, mogelijk gebruikt als kookpot

en voor opslag) nog lang populair blijft, terwijl in Griekenland in dezelfde periode vormen steeds specifiekere worden en handgemaakt materiaal snel zeldzamer wordt? En als dit soort vergelijkingen zinvol zijn, maakt de NPAP-benadering onderzoek ernaar beter en makkelijker dan langs traditionele wegen mogelijk zou zijn geweest? Het laatste woord is hier nog niet over gezegd.

De discussie over vergelijkbaarheid van vondstgroepen hangt nauw samen met een ander problematisch thema: bij het opzetten van een gezamenlijke NPAP-onderzoeksmethodiek bleek dat specialisten in de verschillende regio's en perioden alleen met veel moeite met elkaar konden communiceren. Terminologie, classificatiesystemen en de manier waarop het materiaal benaderd wordt, vertonen grote verschillen, en wat de een een interessante variabele vindt, beschouwt de ander als een irrelevant aspect. Het heeft daarom veel inspanning gekost om een gezamenlijke methodiek te vinden, en een overkoepelende database te maken waar materiaal van alle sites kan worden ingevoerd volgens een in grote mate uniform stramien. Maar het is gelukt, en op dit moment wordt hard gewerkt aan vondstverwerking en data-invoer, en is, vooral voor Halos en de begintijd van Satricum, ook een begin gemaakt met het beantwoorden van de meer inhoudelijke onderzoeksvragen. Afgelopen voorjaar is daarnaast begonnen met de voorbereidingen van het materiaalanalyseprogramma.

De eerste proefschriften en grote veldwerkpublicaties zullen nog even op zich laten wachten, maar intussen leveren NPAP-onderzoekers al met enige regelmaat bijdragen aan seminars en congressen. Wie op de hoogte wil blijven, kan de onregelmatig verschijnende nieuwsbrief per mail toegestuurd krijgen (aanmelding via npap@uva.nl), of de nu nog bescheiden NPAP-website (www.npap.nl) in de gaten blijven houden.

Vladimir Stissi

Vladimir Stissi (1970) is sinds 2005 hoogleraar Klassieke Archeologie aan de Universiteit van Amsterdam. Tot zijn specialismen behoren de studie van Grieks aardewerk, met name vondsten uit veldwerk, uit de periode 1000-300 voor Chr., en de methodiek van survey. Hij is projectleider van *New Perspectives on Ancient Pottery*.

MEDEDELINGEN/AGENDA

Website

De *Athena* is ook op internet beschikbaar en dan wel in kleur: via de website www.nia.gr onder de knop 'Vrienden' of op www.vvnia.nl. Op de website staan gegevens over de VVNIA en natuurlijk over het NIA zelf.

Ledenvergadering

De ledenvergadering vindt dit jaar plaats op zaterdag 4 juni in het Allard Pierson Museum, Oude Turfmarkt 127, Amsterdam. De dag begint om 13:00 uur (aanvang programma 13.15 uur). Voor meer informatie, zie www.vvnia.nl. Voor een routebeschrijving naar het museum: www.allardpiersonmuseum.nl

Cursussen NIA

Het (voorlopige) cursusaanbod van het NIA in 2011:

'Heilige plaatsen', 7 t/m 18 april.

'Nieuw-Grieks voor gevorderden', 2 t/m 7 mei.

'Island Ethnographies: from cultural difference to cultural connections', 29 juni t/m 7 juli.

Oproep

Oproep aan alle leden: werft nieuwe leden! Met nieuwe leden komt onze vereniging en daarmee het NIA sterker te staan. Voor studenten is er een speciale ledenprijs van € 15,- per jaar. Overige leden betalen € 25,-.

DANK

Dank aan Culturele Stichting Holland-Hellas

De Culturele Stichting Holland-Hellas heeft in 2008 een flinke financiële bijdrage gedaan aan de Vereniging van Vrienden van het NIA. Een royaal gebaar, waarvoor onze hartelijke dank. Vanaf het einde van de jaren zestig begon mevrouw Helen Hoek-Apostolopoulou in Den Haag met het regelmatig organiseren van lezingen, voordrachten, diavoorstellingen en concerten om de belangstelling en de kennis over het huidige en het oude Griekenland te bevorderen. Ook organiseerde zij zonder winstmerk duiktochten en culturele groepsreizen naar Griekenland. In die eerste jaren bestond hiervoor veel belangstelling. Zoveel dat om veiligheidsredenen soms mensen de toegang tot de lezingen moest worden ontzegd. Maar door de toename van informatie over Griekenland (in woord en geschrift en via internet) en de gestaag toenemende bereikbaarheid van het land maakte het voor bijna iedereen mogelijk om op eigen gelegenheid te reizen in Griekenland. Met enige spijt heeft het bestuur van de Culturele Stichting Holland-Hellas daarom eind 2008 besloten geen verdere activiteiten meer te ondernemen en is de stichting na 40 jaar ontbonden. Het bestuur bestond uit Helen Hoek-Apostolopoulou (voorzitter); Jean H.F. Bingen (secretaris) en Willem (Pim) van Dam (penningmeester).

COLOFON

Nederlands Instituut in Athene

Makri 11

117 42 Athene, Griekenland

Tel. +30 210 92 10 760

Fax. +30 210 92 10 770

E-mail: nia@nia.gr

Website: www.nia.gr

Vereniging van Vrienden van het Nederlands Instituut te Athene (VVNIA)

OPGERICHT 1991

Gironummer: 624 0911

t.n.v. Ver. v. vrienden vh Nederlands Instituut te Athene

Heerhugowaard

Kamer van Koophandelnummer: 40026118

Correspondentie adres:

Kleverlaan 54

2023 JH Haarlem

Bestuur:

Gert Jan van Wijngaarden (voorzitter)

Jonathan Wolfswinkel (secretaris/penningmeester)

Christine de Haan-Oudshoorn (ledenadministratie)

Annemieke Karyotis-van der Velden (VVNIA-dag en publiciteit)

Ilse van Oijen (VVNIA-dag)

Anne Versloot (Athena en publiciteit)